

POMIĘDZY PRZESZŁOŚCIĄ A PRZYSZŁOŚCIĄ. WIZJE ZMIANY POLITYCZNEJ I USTROJOWEJ W JAPONII WE WCZESNYM OKRESIE MEIJI

ABSTRACT: This article aims to show how time, or more precisely its two dimensions: past and future, functions in political discourse. The example to be analyzed will be the early Meiji period (1868–1912) in Japan when important political and systemic changes occurred. The starting point shows the ideological significance of time, which had a function in Japanese politics of the Meiji era to legitimize the transformation. To structure the argument, the article is divided into two parts, in which we will show in turn how this process took place. The examples discussed will be the concept of *ishin*, which, on an ideological level, was to justify the change's essence, and the content of the Meiji Constitution, where references to time had a crucial legitimizing function.

KEYWORDS: Japan, Meiji era, *ishin*, Meiji Constitution, communication, time, past, future

Podjmując się analizy czasowości w polityce i prawie już na samym początku zaznaczyć musimy, że zadanie to nie jest ani oczywiste, ani łatwe. Nie jest ono oczywiste z tego powodu, że czas, na poziomie teorii politycznych i prawnych, nie odgrywa większego znaczenia i trzeba trochę wysiłku, aby dostrzec jego obecność w wizjach i ideach politycznych oraz ich umocowaniu w państwie w postaci prawa. Nie jest to też łatwe dlatego, że starając się zrozumieć czym jest czas musimy mieć świadomość, że chociaż jawi się on nam jako coś oczywistego, to wymyka się ramom definicji (patrz: Buczyńska-Garewicz, s. 11; Kant, s. 107)¹. Przyglądając się dokładnej debatom prowadzonym na temat czasu w ramach różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych dostrzegalna jest nie tylko ich wielowątkowość, lecz także ograniczenia. Przykładowo, w debatach filozoficznych nie zwraca się większej uwagi na społeczne i polityczne znaczenie wydarzeń z przeszłości, które odznaczyły się czymś ważnym dla społeczeństwa lub państwa. Natomiast dla historyków (również socjologów i politologów) czas niejednokrotnie staje się jedynie tłem dla rozgrywających się wydarzeń. Warto zauważyć, że łącząc ze sobą owe ujęcia możemy uzyskać wgląd w niezwykle interesujący i ważny problem, jakim jest zmiana oraz – czego nie wolno pominąć – ideologiczne sposoby jej utrwalania. Co więcej, połączenia te uświadomić nam winny istnienie wieloaspektowych sposobów odnoszenia się do wydarzeń istotnych dla jednostki, jak również społeczeństwa i państwa. Warto podkreślić, że owa wieloaspektowość oznacza także pojawienie się takiego pojmowania czasu, które pozwoli na dokonanie jego istotowego rozróżnienia. Zwróćmy jeszcze uwagę na różnicę pomiędzy „czasem sakralnym” a „czasem świeckim” (Eliade,

¹ Trudności z jakimi się mierzono na przestrzeni wieków z przybliżeniem istoty czasu dotyczyły, m.in. opisanie i analizy rozbieżności pomiędzy świadomością własnych przeżyć i emocji a znakami przepływu czasu w świecie zewnętrznym. Innymi słowy, chodziło o dostrzeżenie niezgodności obiektywnych obserwacji mijającego czasu, np. za pomocą obserwacji pór dnia i roku, kalendarzy i zegarów (lub innych przyrządów), a osobistymi wrażeniami jego przepływu (Szacka, s. 103; Braudel, s. 80).

s. 68), gdyż zawiera ona kolejny aspekt czasowego uczestniczenia w życiu społecznym i politycznym, jakim jest przestrzeń. Po pierwsze, oznacza to, że zarówno czas, jak i przestrzeń nie mogą występować oddzielnie, bowiem jedno uzasadnia istnienie drugiego (Kant, s. 114; Koselleck, s. 3). A po wtóre, przechodzenie z jednego typu czasu do drugiego odbywać się może dzięki przestrzennym granicom. Natomiast z kulturowego punktu widzenia znacznie bardziej interesująca jest cykliczność czasu, która dotyczy powtarzania ważnych dla grupy społecznej (lub państwa) wydarzeń, takich jak: święta religijne, karnawał, święta państwowe (np. założycielskie czy ważne dla reprodukcji tożsamości narodowej) czy chociażby dni targowe. Dodatkowo wymienić należy odbywające się, np. w systemach demokratycznych, cyklicznie powtarzające się wybory prezydenckie, parlamentarne czy samorządowe.

Kończąc wstępne rozważania skupmy uwagę na naukach prawnych, w których czas nie posiada, jak się może wydawać, większego znaczenia. Wynika to z tego, że normy prawne cechować się mają aczasowością, która legitymizować ma ich zasadność i obowiązywanie (patrz: Andruszkiewicz, s. 26). Jednakże pogląd ten powinien ulec zmianie, kiedy wprowadzimy do rozważań pojęcie „granicy”, które pozwoli nam dostrzec, że normy prawne nie cechują się uniwersalnością (w sensie aczasowości), lecz mogą ulegać zmianom, reinterpretacjom, a nawet ich eliminacji (czy zastąpienia nowymi). Z takimi sytuacjami mamy do czynienia, np. w przypadkach promulgowania ustawy zasadniczej, która odnosi się nie tylko do wprowadzenia nowego prawa, lecz także ustroju. Dodajmy, że rozpatrywanie konstytucji w kontekście „granicy” może się wydawać zadaniem niecodziennym i dziwnym, lecz stanie się to bardziej zrozumiałe, kiedy uwzględnimy sytuacje w jakich ustawy te powstają oraz jakie zmiany polityczno-prawne one wprowadzają.

Przykładem, któremu poświęcimy w niniejszym artykule uwagę będą reformy, jakie zostały wprowadzone w Japonii na początku okresu Meiji. Wybór tych wydarzeń spowodowany jest przede wszystkim tym, że w owym czasie nastąpiły ważne zdarzenia, które doprowadziły do trwałych przekształceń Japonii m.in. na płaszczyźnie politycznym, ustrojowym, prawnym, kulturowym, społecznym i ekonomicznym. Interesującym dla nas będą odwołania do czasu w dyskursie politycznym i prawnym, głównie przeszłości oraz w mniejszym wymiarze przyszłości, których celem było legitymizowanie wprowadzanych zmian.

ISHIN – IDEOLOGIZACJA CZASOWOŚCI

Analizy polityki japońskiej, zwłaszcza nowożytnej, skłaniać mogą do przyjęcia kilku – niekiedy odmiennych – wniosków odnośnie określenia momentu zmiany. Przyczyniać się one mogą (i powinny) do postawienia pytań, czym właściwie ona mogła być i jakich aspektów polityki mogła dotyczyć. Pomijając dyskusje, prowadzone głównie przez historyków, warto uświadomić sobie, że o „wyjątkowości” danego momentu nie musi świadczyć znaczenie samych wydarzeń, gdyż wyłaniają się one dopiero po nałożeniu nań konkretnej siatki pojęciowej, w której istotną rolę odgrywa czas, głównie przeszły. Zwróćmy uwagę, że spory dotyczą uznania zdarzeń za ważne ze względu na ich znaczenie ilościowe, bądź istotowe przekształcenia. W historii Japonii przykładem tej pierwszej może być uznanie narodzin nowego porządku politycznego na początku XVII wieku i wiązanie jej z postacią Ieyasu Tokugawy (1543–1616) (Ooms, s. 3). Z kolei, jako przykład drugiej zmiany, wskazać można na wydarzenia, jakie się dokonały w okresie Meiji, kiedy pojawiła się nowa władza polityczna i instytucje państwowe, a także ustawa

zasadnicza, które miała je legitymizować². Z tych też powodów skupimy się, w tej części artykułu, na okresie Meiji, a dokładnie tylko na jednym jego aspekcie, który pozwoli nam na ukazanie sensu (lub sensów) zawartych w momencie ustanowienia nowej władzy politycznej. Chodzi o sens zawarty w pojęciu *ishin*³ zawartym w sformułowaniu *Meiji ishin*, mającym charakteryzować sens zmiany polityczno-ustrojowej w Japonii (Pałasz-Rutkowska, s. 101–102)⁴. Śledząc literaturę przedmiotu zauważyć można, że pojęcie to posiada kilka odmiennych, a nawet sprzecznych ze sobą przekładów oraz znaczeń. Możemy spotkać takie przekłady, jak: „restauracja”, „odnowa” i „renowacja”, a także „reforma”, czy wręcz „rewolucja” (Pałasz-Rutkowska, Starecka, s. 33; Pałasz-Rutkowska, s. 101; Swale, s. 1; Jansen 2000, s. 334; Jansen, 1985, s. 3). Co więcej, w słownikach nierzadko odnaleźć można informację, że pojęcie to jest ściśle związane ze zmianami, jaki się dokonały w okresie Meiji (Nelson, s. 861; *ishin*, s. 21).

Przyjmując opisany powyżej kontekst trudno jest o jednoznaczne odczytanie pojęcia *ishin* jako „restauracji”, „odnowy” lub „renowacji”. Bowiem jeśli pominiemy treści dotyczące szerzej pojmowanego procesu legitymizacyjnego, jako nieprzydatnego badawczo, okaże się, że będziemy mieć do czynienia jedynie z samym aktem politycznym, czyli ustanowieniem nowej władzy. Co więcej, w przypadku posługiwania się pojęciem „restauracji” chodziło nie o opis wydarzeń, lecz o ideologiczne uzasadnienie wprowadzenia władzy cesarza, który uznawany winien być za tradycyjnego władcę i nabycie przez niego zakresu funkcji politycznych, zgodnie z konfucjańskimi i sintoistycznymi schematami i mitami (patrz: Lisiecki, s. 140–141). Warto zauważyć, że tym przypadku przeszłość jest stopniowalna i niejednorodna, gdyż nie każdy jej aspekt okazywał się, w ideologicznym sensie, przydatny dla polityki. Mianowicie przy zmianie władzy politycznej nie trzeba było sięgać po sintoistyczne mity, gdyż wystarczyłyby skuteczne działania nowych elit. Dopiero w trakcie prowadzenia dalszych działań politycznych ważne okazałyby się działania ideologiczne i propagandowe, które legitymizowałyby przyjęte zmiany (Gramsci, s. 155 i 162; Koczanowicz, s. 11). Zwraca na to uwagę Marius B. Jansen, twierdząc, że chociaż pojawienie się na scenie politycznej cesarza, jako ważnego gracza, nie stanowiło punktu zwrotnego w historii Japonii, gdyż rzeczywiste wydarzenia z tego okresu stanowiły niewiele więcej niż przesunięcie władzy w obrębie starej klasy panującej (Jansen, s. 3). Celność tej uwagi polega na tym, że Jansen wiąże pojęcie *ishin* ze zmianami, jakie zachodziły w ramach feudalnej struktury, na które dopiero nałożyły się przekształcenia Japonii czyniące z niej nowoczesne państwo. Dlatego twierdzi on, że zmiana, jaka dokonała się w okresie Meiji, przyniosła koniec dominacji klasy wojowników zastępując decentralizowaną strukturę nowożytnego feudalizmu scentralizowanym państwem pod egidą tradycyjnego suwerena przekształconego w nowoczesnego monarchę (Jansen, 1985, s. 3). Wymownymi przykładami ideologizacji zmiany władzy politycznej były odwołania do myślicieli ze szkół Mitogaku i Kokugaku, pisarzy politycznych, jak np.: Kitabatake Chikafusa (1293–1354) i jego pracy „Kronika autentycznego rodu boskich cesarzy” (jap. *Jinnō Shōtōki*, 1339) oraz Aizawa Seishikai (1782–1863) autora „Nowych

² W podobnym sensie jawią się zmiany, jakie zaistniały w Japonii po II wojnie światowej.

³ Z uwagi na to, że wyrażenie *ishin* cechuje się wieloznacznością, traktuję je jako pojęcie (Koselleck, s. 40). Z tego zaś względu, że tłumaczenia na polski nie oddają w pełni złożoności semantycznej, politycznej i ideologicznej tego pojęcia, będziemy go używać w oryginalnym brzmieniu.

⁴ Zmiany, jakie zaszły w Japonii w okresie Meiji w znaczący sposób wykraczają poza politykę i prawo, lecz w niniejszym artykule uwagę skupimy tylko na dwóch aspektach.

tez” (jap. *Shinron*, 1825). Zwróćmy też uwagę na nawiązania do klasycznych chińskich tekstów konfucjańskich przy wyborze imienia cesarza i charakterystyki nowego okresu w Japonii. Mianowicie, *ishin* pochodzi od chińskiego słowa *wéixīn* z „Księgi Pieśni” (chiń. *Shījīng*), przypisywanej Konfucjuszowi. Źródłem wyrażenia ma być zdanie:

Król Wen jest ponad,
Ah, Jaśnieje światłością z Nieba.
Choć Zhou to stare państwo,
Przywołał je do życia
(Kōngzǐ, s. 395; por. Legge, s. 427; Konfutsiy, s. 303).

W tym przypadku nawiązano do słowa „przywołał” (*wéixīn*) – znajdującego się w ostatnim wersie – którego sens polegać miał, zgodnie z myślą japońskich politycznych myślicieli, na nawiązaniu do „złotego okresu” w historii Chin i legitymizowaniu w ten sposób nowej władzy. Na marginesie możemy dodać, że w podobny sposób stworzono nazwę nowej ery oraz imię dla cesarza, czyli Meiji, na podstawie fragmentu z „Księgi Przemian” (chiń. *Yì jīng*):

Mędrzec [lub mędrcy – M. L.] zwracając się na południe i wsłuchując w to,
co pod niebem wprowadził [wprowadzili – M. L.],
jasność i zasady (*Yì jīng*; por. Wilhelm, s. 269).

Źródłem dla imienia cesarza są słowa: oznaczające „jasność” i „zasady” (*míng ér zhì*).

Reakcją części badaczy na ograniczenie transformacji ustrojowej do zmiany władzy politycznej i podkreślanie prymatu politycznego cesarza było odrzucenie wykładni związanej z „restauracją” i zaproponowanie odmiennego podejścia. Z tego też powodu w literaturze przedmiotu możemy spotkać tłumaczenie pojęcia *ishin* jako „reforma” lub „rewolucja”, czyli ukierunkowanie na zerwanie z – negatywnie rozumianą – przeszłością. Przeszłością pojmowaną w całościowy sposób. Świadczyć o tym może znaczenie japońskich znaków składających się na pojęcie *ishin*, czyli *i* – „wiązać, umocować” oraz „myśleć” oraz *shin* – „nowy” i „następny”. Zwróćmy uwagę, że tłumaczenie wyrażenia *ishin* jako „restauracja” lub „odnowa” nie oddaje do końca sensu, a wręcz ogranicza zakres znaczeniowy japońskiego słowa, jak i chińskiego pierwowzoru. Przyglądając się dokładnej „Księdze Pieśni”, słowo *wéixīn* możemy przetłumaczyć, jako „odświeżenie”, którego sens nie musi się zbiegać z „przywróceniem”, „restauracją”, czyli odtworzeniem tego, co było wcześniej. Jako „odświeżenie” może ono oznaczać nie tyle wprowadzenie czegoś nowego, lecz zreformowanie, poprawienie czy uaktualnienie starego. Zaś taka wykładnia będzie zgodna z myślą Jansena (Jansen 1985, s. 3). Podkreślić należy, że historykom o lewicowym nastawieniu chodziło też o szersze pojmowanie terminu *ishin*. Dlatego postulowali oni nie tyle zmianę władzy politycznej, lecz wprowadzenie nowego systemu politycznego, kulturowego, prawnego i ekonomicznego. Jednakże podążając tym tropem można wpaść w kolejną pułapkę związaną z rozumieniem tego pojęcia jako odnoszącego się do „rewolucji”. Wynika to z tego, że nie było możliwe całkowite zniesienie schematów przeszłości, zarówno w wymiarze polityki, jak i kultury japońskiej. I z całą pewnością wydarzenia z Japonii z drugiej połowy XIX wieku nie przystają do definicji „rewolucji”, o czym zresztą wspominał Jansen. Innymi słowy – i uwzględniając czasowy wymiar *ishin* – nie sposób odnieść się do całości przekształceń, zarówno na płaszczyźnie

ideologii, jak i faktycznych zmian, bez uwzględnienia przeszłości i przyszłości, które są obecne w tym pojęciu.

Jak zatem należy właściwie rozumieć to pojęcie? Od uzyskania odpowiedzi na to pytanie zależy wyjaśnienie specyfiki zmian jakie zaszły w Japonii w XIX wieku. Bez wątplenia obydwie propozycje, czyli uznanie *ishin* za „restaurację” lub „rewolucję” nie oddadzą pełni sensu tego pojęcia. Zaś ich stosowanie, co należy podkreślić, wynika przede wszystkim z arbitralnych i niepełnych założeń. Warto zatrzymać się nad tymi rozbieżnościami, gdyż tym, co je różni, jest czas. Czas, który w ramach dyskursu ideologicznego nabiera istotnego znaczenia dla uzasadnień poszczególnych wizji politycznych. I tak, w przypadku „restauracji” i „odnowy”, mamy do czynienia z czasem przeszłym. Natomiast „reforma” i „rewolucja” dotyczą już czasu przyszłego. Określenie przyczyny różnic w tłumaczeniach jest stosunkowo proste i w dużej mierze wynika z co najmniej dwóch przyczyn. Po pierwsze, z nieporozumienia w potraktowaniu pojęcia *ishin* jako opisowego. Innymi słowy, badacze zdają się nie dostrzegać, że pojęcie to wyrażać miało jedynie ideologiczny charakter zmiany, a tym samym nie nadaje się i nie odpowiada faktycznemu zakresowi i charakterowi reform w polityce i prawie w nowożytnej Japonii, w odwołaniu do konfucjańskich i sintoistycznych schematów i idei (Lisiecki, s. 140–141). Po drugie, z przyjmowania odmiennych ujęć teoretycznych, jak konfucjanizm oraz zachodnie kategorie heglizmu i marksizmu. W tych ostatnich doszukiwać się można źródeł dla posługiwania się pojęciem „rewolucji” (Jansen, 2000; Huber). Zwróćmy uwagę, że w tle sporów znajduje się jeszcze jedna trudność, a wręcz paradoks. Dostrzec to możemy w tym, że rozumienie *ishin* jako „restauracji”, mimo tego, że reprodukuje ono ideologiczne założenia, to pretenduje do bycia pojęciem opisowym. Natomiast w tych przypadkach, w których badacze posługują się „reformą”, a w jeszcze większym stopniu „rewolucją” jako przykładami, dochodzi do sytuacji odwrotnej. Mianowicie, są one ocenami wydarzeń, wynikającymi z przyjęcia heglowskiego i marksowskiego punktu widzenia, które następnie stają się ideologiczne.

Najbardziej znaczeniowo odpowiednikiem, lecz tylko na poziomie opisowym, jest pojęcie „modernizacja”, które obejmuje nie tylko system polityczny (we wszystkich jego wymiarach), lecz także zmiany społeczne, ekonomiczne i kulturowe, które zostały wprowadzone w okresie Meiji, a dzięki którym Japonia weszła w okres nowoczesności. Użytecznym – w kontekście rozumienia *ishin* jako „modernizacji” – będzie odwołanie się do pojęcia „granicy”, które pomóc nam może w zrozumieniu złożoności omawianego zagadnienia. „Granica”, oprócz wskazywania na „ograniczenie” czy „rozdzielenie” pojawić się może tylko pomiędzy czymś a czymś. Innymi słowy, jawi się ona jako rozdzielenie dwóch (lub więcej) płaszczyzn lub stref. Co więcej, istnienie granicy powoduje – i to dość często – potrzebę jej przekroczenia (Szulakiewicz, s. 9). Owo przekroczenie jednej strony i wejście na drugą wcale nie musi oznaczać negacji którejś z nich. Użytecznym pojęciem ukazującym swobodne przekraczanie tego, co odmienne czy rozdzielone jest „most”. Jest on bowiem – jak podkreśla Georg Simmel – podporą, dzięki której w rzeczywistości praktycznej można się fizycznie przeprawić na drugą stronę, ale jest również podporą dla spojrzenia scalającego krajobraz obu brzegów oraz umożliwia zjednoczenie (Simmel, s. 250). Zastosowanie tych pojęć powinno się przyczynić nie tylko do dokładniejszego zrozumienia specyfiki procesu rozpoczętego w okresie Meiji, lecz także tego, że kształtowanie się wizji zmian i nowej ideologii nie może obejść się bez odniesień do przeszłości. Wynika to z dialektycznego rozumienia rozwoju dziejów, które wymaga istnienia przeszłości. Dodać należy, że przeszłość pojawiać się może w dwojaki

sposób. Po pierwsze, zgodnie z sensem dialektyki, jako źródło negacji, a po wtóre, jako podstawa, skądinąd koniecznych, odniesień. W przypadku Japonii mamy do czynienia właśnie z takim podwójnym sposobem istnienia przeszłości w myśli politycznej w okresie Meiji. Mianowicie przeszłość związana z władzą siogunatu stanowiła genezę zanegowania, a następnie przekształcenia w nowożytną monarchię. A także, jako źródło do odniesień oraz kontynuacji.

Pojęcie *ishin* uznać możemy – pamiętając oczywiście o jego ideologicznym charakterze i jednostronnym ujęciu funkcjonującym w literaturze przedmiotu – za charakteryzujące przekształcenia Japonii w drugiej połowie XIX wieku. Zwłaszcza, kiedy uwagę zwrócimy na aspekt czasowości w nim zawarty, który w subtelny sposób, charakterystyczny dla języka japońskiego, odnosi się zarówno do przeszłości jak i przyszłości. Oprócz tej oczywistej różnicy dotyczącej przede wszystkim (choć nie tylko) ideologicznego ujęcia wizji politycznych, posiadają one dwie cechy wspólne. Z jednej strony odnoszą się one do aspektów deskrypcyjnego opisywanych wydarzeń, czyli wykazywania ich spójnej ciągłości. Natomiast z drugiej strony, obydwie rozumienia związane są z legitymizowaniem wprowadzanych zmian. W przypadku japońskiej polityki i prawa szczególnie istotny jest ostatni punkt, gdyż *ishin*, jako „restauracja”, zgodnie z konfucjańskimi schematami uprawomocnić miał władzę cesarza w okresie Meiji poprzez odwołanie się do przeszłości Japonii⁵. Z kolei czas przyszły, związany z „modernizacją” – wedle zasad dialektyki – odnosić się miał do otwarcia się, w okresie Meiji, na nowe.

WIZJE ZMIANY W KONSTYTUCJI MEIJI

Momentem granicznym w dziejach nowożytnej Japonii było nie tylko zapoczątkowanie okresu Meiji, lecz także wydarzenie, które stanowiło kontynuację zmian i jednocześnie ich legitymizację. Bezspornie takim wydarzeniem było promulgowanie 11 lutego 1889 roku Konstytucji Meiji (jap. *Meiji kenpō*)⁶. Jej znaczenie polegało na tym, że była to nie tylko w Japonii, lecz w Azji pierwsza ustawa zasadnicza, która pełnić miała rolę „mitu fundującego” legalność nowej władzy politycznej. Czynnikiem, który miał legitymizować „nowy porządek” były zawarte w jej treści odniesienia do przeszłości. Dzięki odniesieniom właśnie do przeszłości uprawomocnić chciano wprowadzanie zmian ustrojowych, ustanowienie dwuizbowego parlamentu, systemu partyjnego, a także nowego systemu finansowego (w tym podatkowego) i sądownictwa.

Jedną z cech charakteryzujących odniesienia do przeszłości jest zawarty w Konstytucji Meiji wertykalny porządek, który ukazywać miał – wedle neokonfucjanistów z „tradycją” – relacje zależności pomiędzy władzą polityczną a poddanymi⁷ opartych na schemacie „góra-dół”. Twórcy japońskiej ustawy zasadniczej czynili to powołując się na zgodność działań z wolą wyższych instancji, w tym przypadku bóstw i „woli nieba”, a także spuścizną po przodkach. Warto także wspomnieć o obecności języka literackiego w Konstytucji, który miał wzmocniać wertykalny układ relacji⁸. Bez większego trudu odnaleźć to możemy chociażby w preambule do Konstytucji Meiji:

⁵ Czyniono to jednak w dość ogólny sposób, np. poprzez odwołania do wybranych momentów z dziejów Japonii związanych ze sprawowaniem władzy przez cesarzy.

⁶ Pełny tytuł brzmi: „Konstytucji Cesarstwa Wielkiej Japonii” (jap. *Dainippon teikoku kenpō*).

⁷ Pojęcie „poddani” (jap. *shinmin*) jest używane w Konstytucji Meiji.

⁸ Kwestia ta stanie się bardziej wyraźna, kiedy porównamy treść Konstytucji Meiji i powojennej konstytucji, które oprócz aspektów prawnych i ustrojowych różnią się, np. użyciem – w pierwszej

My [cesarz], po wstąpieniu, dzięki chwale Naszych Przodków, na tron kolejnej sukcesji nieprzerwanej od wieków sukcesji; pragnąc promować dobrobyt i umożliwić rozwój moralny i intelektualny Naszych ukochanych poddanych tych samych, którzy byli uprzywilejowani z łaskawą troską i czujnością Naszych przodków; i mając nadzieję na rozwój państwa, w porozumieniu z Naszymi poddanymi i z ich poparciem, niniejszym ogłaszamy, zgodnie z Naszym Cesarskim Reskryptem z 12 dnia 10 miesiąca 14 roku Meiji, fundamentalnym prawem Państwa, aby wykazywać zasady, którymi będziemy się kierować i wskazać na to, co Nasi potomkowie i Nasi poddani i ich potomkowie są zobowiązani czynić. Prawo do rządzenia państwem odziedziczyliśmy po Naszych przodkach i przekazemy je Naszym potomkom. My [cesarz] deklarujemy respektowanie i wspieranie ochrony praw i własności Naszych poddanych oraz zapewnienie im pełnego korzystania z tego w ramach przepisów niniejszej konstytucji i prawa. Cesarskie Parlament zostanie zwołana po raz pierwszy w 23 roku Meiji, a czas jego otwarcia będzie datą, kiedy niniejsza Konstytucja wejdzie w życie. Jeśli w przyszłości może okazać się konieczne wprowadzenie jakichkolwiek zmian w postanowieniach niniejszej Konstytucji, My [cesarz] i Nasi następcy przejmą inicjatywę w tej sprawie i przedstawią projekt na ten temat w Cesarskim Parlamencie (jap. *Dainippon teikoku kenpō*; por. *The Constitution of the Empire of Japan*; Pałasz Rutkowska, s. 459–460).

Podobną wymowę i nawiązanie do przeszłości odnajdujemy w dokumencie towarzyszącym konstytucji, czyli „Cesarskiej przysiędze” (jap. *Tsuge bumi*):

My [cesarz], Następcy na dostatnim Tronie Naszych Poprzedników, pokornie i uroczysto przysięgamy Cesarskiemu Założycielowi Naszego Domu i innym Naszym Cesarskim Przodkom, że zgodnie z wielką polityką współobejmującą Niebiosa i Ziemię, utrzymamy i zabezpieczymy przed upadkiem starożytną formę rządów. Biorąc pod uwagę postępującą tendencję biegu spraw ludzkich i równoległe z postępem cywilizacyjnym, [My cesarz] uważamy za stosowne, w celu nadania jasności i wyrazistości instrukcjom przekazanym przez Cesarskiego Założyciela Naszego Domu i przez innych Naszych Cesarskich Przodków, ustanowić prawa podstawowe sformułowane w wyraźne przepisy prawa, aby z jednej strony Nasi Cesarscy Potomkowie posiadali wyraźną wskazówkę co do drogi, którą mają podążać, a z drugiej strony, aby Nasi poddani mogli w ten sposób korzystać z szerszego

z nich – języka literackiego, którego brak w drugiej. Możemy do dostrzec na poniższych przykładach preambuł pochodzących z obydwu konstytucji, np.:

Konstytucja Meiji, art. 2:

皇位ハ皇室典範ノ定ムル所ニ依リ皇男子孫之ヲ繼承ス (*Kōi ha kōshitsudenpan no tei muru-sho ni Yori Ri kōdانشon no Wo keishō su*). Tłumaczenie: „Tron Cesarski jest dziedziczony przez Cesarskich męskich potomków, zgodnie z postanowieniami Ustawy o Domu Cesarskim” (*Dainippon teikoku kenpō*; por. Pałasz Rutkowska, s. 460).

Oraz Konstytucja Japonii, art. 2:

皇位ハ、世襲のものであつて、国会の議決した皇室典範の定めるところにより、これを繼承する (*Kōi wa, seshū no monode atsute, kokkai no giketsu shita kōshitsudenpan no sadameru tokoro ni yori, kore o keishō suru*). Tłumaczenie: „Tron Cesarski jest dynastyczny i dziedziczony będzie zgodnie z Ustawą o Domu Cesarskim, uchwaloną przez Parlament” (jap. *Nihon koku kenpō*).

Dodać należy, że różnice tkwią nie tylko w gramatyce i stylu pisma, lecz także przypisaniu Konstytucji Meiji obecności słownictwa posiadającego głębsze odniesienia kulturowe, które w znaczenie większym stopniu miało oddawać charakterystykę kultury japońskiej (Sato, s. 2–3). Pogląd ten opiera się na tym, że język japoński posiada swoją specyfikę czy wręcz ducha, który określa się mianem *kotodama*, co dosłownie oznacza „duch języka” (Miller, s. 127; Antoni, s. 385–386).

zakresu działania w udzielaniu Nam swojego poparcia, a przestrzeganie Naszych praw trwało od najodleglejszych wieków. W ten sposób zapewnimy większą stabilność Naszego kraju i będziemy promować dobrobyt wszystkich ludzi w granicach Naszych dominiów; a teraz ustanawiamy Ustawę o Domu Cesarskim i Konstytucję. Prawa te są jedynie wykładem wielkich nakazów dotyczących prowadzenia rządu, przekazanych przez Cesarskiego Założyciela Naszego Domu oraz przez innych naszych Cesarskich Przodków. To, że mieliśmy tyle szczęścia w naszych rządach, zgodnie z tendencją czasu, aby dokonać tego dzieła, zawdzięczamy chwalebny Duchom Cesarskiego Założyciela Naszego Domu i innych naszych Cesarskich Przodków. Do nich i do Naszego Dostojnego Ojca z szacunkiem zanosimy teraz nasze modlitwy, błagamy o pomoc Ich Świętych Duchów i składamy im uroczystą przysięgę, że nigdy w tym czasie, ani w przyszłości nie zawiodą i nie omieszkają być przykładem dla Naszych poddanych w przestrzeganiu praw, które niniejszym ustanawiamy. Niech Duchy Niebieskie będą świadkami tej naszej uroczystej przysięgi (jap. *Tsuge bumi*; por. *Imperial Oath at the Sanctuary of the Imperial Palace*).

W tych przypadkach mamy do czynienia z obecnością konfucjańskiego modelu, który pojawia się w nawiązaniach do przeszłości. A dokładnie są to liczne odwołania do przodków cesarza Meiji, czyli wcześniejszych cesarzy. Widzimy to zwłaszcza w zdaniach preambuły:

[...] chwale Naszych Przodków, na tron kolejnej sukcesji nieprzerwanej od wieków sukcesji

lub

Prawo do rządzenia państwem odziedziczyliśmy po Naszych przodkach i przekażemy je Naszym potomkom (jap. *Dainippon teikoku kenpō*; por. Pałasz Rutkowska, s. 459).

Zaś w „Cesarskiej przysiędze”:

My [cesarz], Następcy na dostatnim Tronie Naszych Poprzedników, pokornie i uroczysto przysięgamy Cesarskiemu Założycielowi Naszego Domu i innym Naszym Cesarskim Przodkom, że zgodnie z wielką polityką współobejmującą Niebiosa i Ziemię, utrzymamy i zabezpieczymy przed upadkiem starożytną formę rządów (jap. *Tsuge bumi*).

Dodać należy, że stwierdzenie: „Nasi przodkowie” (jap. *chin sosō*) posiada głębsze odniesienie kulturowe, gdyż dotyczy nie tylko biskich poprzedników cesarza Meiji, lecz także (a może przede wszystkim) legendarnego pierwszego cesarza Jinmu, jego – równie legendarnego – przodka Ninigi-no mikoto oraz jego babki bogini słońca Amaterasu Ōmikami.

Osobnym wątkiem, w którym widoczne jest nawiązanie do przeszłości, jest relacja pomiędzy cesarzem a jego poddanymi, którzy – również w ramach konfucjańskiego modelu – pozostawać mieli w relacji ścisłej zależności⁹. Wertykalność owej relacji uzasadniana była nawiązaniem do przeszłości, iż jest to jedyny właściwy model porządku politycznego, który umożliwiać ma mieszkańcom Japonii osiągnięcie stanu dobrobytu. Przeczytać o tym możemy w „Reskrypcie cesarskim dotyczącym promulgowania Konstytucji” (jap. *Kenpō happu chokugo*):

⁹ Dodać należy, że ten model stanowi w dużej mierze powtórzenie schematu z systemu *ritsuryō* z VI w., którego celem było wzmocnienie władzy cesarskiej.

My [cesarz] mamy na uwadze, że radością i chwałą naszego serca jest pomyślność naszego kraju i dobrobyt Naszych poddanych, niniejszym, na mocy najwyższej władzy, którą dziedziczymy po Naszych Cesarskich Przodkach, ogłaszamy niniejszą niezmienną ustawę zasadniczą, dla dobra Naszych obecnych poddanych i ich potomków. Cesarski Założyciel Naszego Domu i inni Nasi Cesarscy Przodkowie, dzięki pomocy i wsparciu przodków Naszych poddanych, położyli fundamenty Naszego Imperium na podstawie, która ma trwać wiecznie. To, że to wspaniałe osiągnięcie zdobi kroniki Naszego kraju, zawdzięczamy chwalebny cnotom Naszych Świętych Cesarskich Przodków, a także lojalności i odwadze Naszych poddanych, ich miłości do ojczyzny i ich duchowi publicznemu. Biorąc pod uwagę, że Nasi poddani są potomkami lojalnych i dobrych poddanych Naszych Cesarskich Przodków, nie wątpimy, że Nasi poddani będą kierować się Naszymi poglądami i będą sympatyzować z wszystkimi Naszymi dążeniami, oraz że harmonijnie współpracując, będą dzielić z Nami Naszą nadzieję na ujawnienie chwały Naszego kraju, zarówno w kraju, jak i za granicą, oraz na zapewnienie na zawsze stabilności dzieła przekazanego Nam przez Naszych Cesarskich Przodków (jap. *Kenpō happu chokugo*; por. *Imperial Speech on the Promulgation of the Constitution*).

Bez trudu odnajdujemy tu odwołania do przeszłości, które służyć mają jako czynniki fundujące i uniwersalizujące porządek polityczny, jako zgodny z, arbitralnie wybranym, „złotym okresem”, w którym mieli działać przodkowie cesarza Meiji. Potwierdzać to też miała treść samej konstytucji, w której dwa pierwsze artykuły poświęcone zostały cesarzowi (art. 1–17) i poddanym (art. 18–32).

Zaznaczmy, że niekiedy nie jest możliwe dokonanie dokładnej linii demarkacyjnej pomiędzy odniesieniami do przeszłości i przyszłości, gdyż często nakładają one się na siebie. Należy przez to rozumieć, że odwołania do przeszłości, posiadającej znaczenie fundujące wprowadzane zamiany, połączone zostały z nowym ustrojem politycznym oraz nowym systemem prawnym, który nakładał na cesarza i poddanych niespotykany we wcześniejszych kodeksach zakres prawa, obowiązków i prerogatyw. W przypadku artykułów dotyczących cesarza, takie nałożenie dostrzec możemy w legitymizacji władzy cesarza, poprzez odwołanie się do przeszłości, jak i wyznaczeniu nieznacznego ograniczenia zakresu jego działań (Kość, s. 86), a dokładnie zestawiając ze sobą artykuły określające status cesarza jako „święty i nienaruszalny” z obowiązkiem stosowania się do treści konstytucji i działań parlamentu. Mianowicie:

Art. 1. Wielkie Cesarstwo Japonii będzie rządzone po wsze czasy przez nieprzerwaną od wieków dynastię cesarską.

[...]

Art. 3. Cesarz jest święty i nienaruszalny.

Art. 4. Cesarz jest głową państwa, posiadającą prawo do rządzenia i stosowania przepisów prawa zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji (jap. *Danippon teikoku kenpō*; por. Pałasz-Rutkowska, s. 465–466).

Z kolei w przypadku poddanych mamy do czynienia nie z nakazami, lecz – zgodnie z duchem zachodniego konstytucjonalizmu – prawami i obowiązkami. I, co ważne, następuje to zmiana związana z przejściem do czasu przyszłego, gdyż uzasadnieniem dla postaw i działań poddanych ma być treść Konstytucji Meiji. Czytamy tam:

Art. 18. Warunki niezbędne do bycia podmiotem japońskim określa ustawa.

[...]

Art. 22. Poddani japońscy mają swobodę wyboru miejsca zamieszkania i jego zmiany w granicach prawa.

Art. 23. Żaden poddany japoński nie może być aresztowany, zatrzymany, sądzony lub karany, chyba że zgodnie z prawem.

Art. 24. Żaden obywatel japoński nie może być pozbawiony prawa do bycia sądzonym przez sędziów wyznaczonych przez prawo.

[...]

Art. 28. Poddani japońscy, w granicach nie naruszających pokoju i porządku i nie pozostających w sprzeczności z ich obowiązkami jako poddanych, korzystają z wolności przekonań religijnych.

Art. 29. Podmioty japońskie, w granicach prawa, korzystają z wolności słowa, pisanie, publikacji, zebrań publicznych i stowarzyszeń.

Art. 30. Poddani japońscy mogą składać petycje, przestrzegając właściwych form szacunku i stosując się do zasad specjalnie dla nich przewidzianych (jap. *Dainippon teikoku kenpō*; por. Pałasz-Rutkowska, s. 467–468).

Warto dodać, że w treści samej konstytucji nie ma, tak jak np. w „Reskrypcie cesarskim dotyczącym promulgowania Konstytucji”, odwołań do statusu poddanych ani ukazania ich znaczenia, które miałyby wynikać z przeszłości. Bierze się to z tego, że w japońskiej tradycji prawnej, opartej przede wszystkim na konfucjańskim schemacie, nie poświęcano im większej uwagi, zaś przepisy ograniczane były do nakazów i pouczeń (Kość, s. 80). Innymi słowy, włączenie kwestii poddanych do ustawy zasadniczej było wówczas nowym zjawiskiem. Dlatego też, na podstawie porównania artykułów konstytucji dotyczących cesarza i poddanych, można odnieść wrażenie, że wektor czasowy, w przypadku poddanych, skierowany był zdecydowanie w kierunku przyszłości¹⁰.

NA ZAKOŃCZENIE

Na koniec zostawiliśmy jeszcze jeden aspekt czasu, który, jak mamy nadzieję, został już dostrzeżony w niniejszym artykule. Jest on związany z pytaniem: dlaczego w dyskursie politycznym, prawnym pojawiają się odniesienia do przeszłości? Odpowiedź jest stosunkowo prosta, gdyż czas przeszły i przyszły bardzo często pojawiają się w polityce, jako ideologiczne składniki budowania tożsamości (np. narodowej) oraz legitymizowania, a następnie reprodukcji władzy politycznej i ustroju politycznego. Okazuje się, że czas staje się jednym ze składników „formuły politycznej”, gdzie podobnie, jak religia czy inne idee kulturowe włączany jest w procesy legitymizacyjne (Żyromski, s. 72). Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że najczęściej wykorzystywana jest forma przeszła czasu. Działo się tak, gdyż przeszłość pojawia się w polityce najczęściej nie jako tło czy kategoria fizykalno-miernicza, lecz czynnik ideologiczny mający uzasadniać i wzmacniać działania polityków i dyskurs polityczny.

Analizując przypadek pojęcia *ishin* oraz wybranych przykładów z Konstytucji Meiji mogliśmy dostrzec, że czas w japońskiej polityce, oprócz kilku ważnych, lecz nielicz-

¹⁰ Sytuację tę zmienia późniejszy dokument, w którym znajdują się odniesienia do porządku werdykalnego i nawiązań, w ramach neokonfucjańskich schematów, do przeszłości. Mowa tu o „Reskrypcie cesarskiej o wychowaniu” (jap. *Kyōiku ni kansuru chokugo*), wydanym w 1890 roku.

nych, przypadków, odnosi się przede wszystkim do przeszłości. W Japonii odwołania do przeszłości posiadają dwojakie znaczenie. Po pierwsze, wynikały one z konfucjańskiego schematu poszukiwania odniesień w dawnych tekstach, bądź dziejach w celu uzasadnienia przyjętej bieżącej polityki. Tak było, jak pamiętamy, z wyrazami: *ishin* i Meiji pochodzącymi z „Księgi Pieśni” i „Księżdz Przemian”. Po drugie, w roztmyślnym manipulowaniu przeszłością lub zwyczajnie jej wymyśleniem w celu legitymizowania przyjmowanych zmian, etc. Warto podkreślić, że przykład Japonii nie odbiega od innych, znanych chociażby w Europie, sposobów wykorzystywania czasu w polityce do legitymizowania władzy politycznej. Co więcej w takim rozumieniu czasu w polityce nie możemy ograniczać się jedynie do przeszłości, gdyż również przyszłość jawić się może w bardzo podobnym znaczeniu ideologicznym. Oznacza to, że politycy, podobnie jak przeszłością, mogą manipulować przyszłością w celu osiągnięcia konkretnych korzyści politycznych. A tym samym stanowią one istotny wątek dla badań nad znaczeniem czasu w życiu społecznym człowieka, który często jest pomijany i nie poddawany pogłębionym analizom.

BIBLIOGRAFIA

- Andruszkiewicz, Marta. „Kategoria czasu w języku prawnym”. *Czas w prawie*, red. Cezary Kosikowski, WPUB, Białystok 2010, s. 24–35.
- Antoni, Klaus. *Kojiki. Aufzeichnungen alter Begebenheiten*, Verlag der Weltreligionen im In sel Verlag, 2012.
- Braudel, Ferdinand. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, vol. 1, tłum. Sian Reynolds, University of California Press, 1995.
- Buczyńska-Garewicz, Hanna. *Metafizyczne rozważania o czasie: idea czasu w filozofii i literaturze*, Universitas, 2003.
- Dainippon teikoku kenpō*, <http://www.ndl.go.jp/constitution/etc/j02.html> [24.02.2021].
- Eliade, Mircea. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, tłum. Willard R. Trask, Harvest Book, 1957.
- Gramsci, Antonio. *Sprawy Południa*, tłum. Barbara Sieroszevska. *Pisma wybrane*. Tom. 2, Książka i Wiedza, 1961.
- Huber, Thomas M. *The Revolutionary Origins of Modern Japan*, Stanford University Press, 1981.
- Imperial Oath at the Sanctuary of the Imperial Palace*, <http://www.ndl.go.jp/constitution/etc/j02.html> [20.02.2021].
- Imperial Speech on the Promulgation of the Constitution*, <http://www.ndl.go.jp/constitution/etc/j02.html> [24.02.2021].
- Jansen, Marius B. „Meiji *ishin*: The Political Context”. *Meiji ishin: Restoration and Revolution*, red. Michio Nagai, Miguel Urrutia, The United Nations University, 1985, s. 1–16.
- Jansen, Marius B. „Introduction”. *The Cambridge History of Japan. The Nineteenth Century*, vol. 5, red. M. B. Jansen, Cambridge University Press, 1989, s. 1–6.
- Jansen, Marius B. *The Making of Modern Japan*, Harvard University Press, 2000.
- Kaczanowski, Leszek. „Antagonizm, agonizm i radykalna demokracja. Koncepcja polityki Chantal Mouffe”. Chantal Mouffe. *Paradoks demokracji*, tłum. Wojciech Jach, Magdalena Kamińska, Andrzej Orzechowski, Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP, 2007, s. 7–18.
- Kant, I. *Krytyka czystego rozumu*, t. 1, tłum. R. Ingarden, PWN, 1986.
- Kenpō happu chokugo*, <http://www.ndl.go.jp/constitution/etc/j02.html> [23.02.2021].
- Kōngzǐ. *Shǐjīng yìzhù*. Zhōnghua shuji, Běijīng, 2002.
- Koselleck, Reinhart. *Warstwy czasu. Studia z metahistorii*, tłum. Krystyna Krzemieniowa, Jarosław Merecki, Oficyna Naukowa, 2012.
- Kość, Antoni. *Filozoficzne podstawy prawa japońskiego w perspektywie historycznej*. RW KUL, 2001.
- Legge, James, tłum. *The Chinese Classics: with a Translation, Critical and Exegetical Notes, Prolegomena and Copious Indexes. Containing the Second, Third, and Fourth Parts of the She-King*,

- or the Minor Odes of the Kingdom, the Greater Odes of the Kingdom, the Sacrificial Odes and Praise-Song; and Indexes*. Vol. IV–Part II, Lane, Crawford & Co, Trübner & Co., Hongkong 1871.
- Lisiecki, Marcin. *Myth and mythologization in ideology and politics. The mythologization of Japanese identity in the Meiji period*. „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, nr 47, 2015, s. 134–146.
- Miller, Roy A. *Japan's Modern Myth. The Language and Beyond*. Weatherhill 1982.
- Nihon koku kenpō*, <https://www.ndl.go.jp/constitution/etc/j01.html#s1> [22.02.2021].
- Pałasz-Rutkowska, Ewa; Starecka, Katarzyna. *Japonia*. TRIO, 2004.
- Pałasz-Rutkowska, Ewa. *Cesarz Meiji (1852–1912). Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii*. Wydawnictwo UW, 2012.
- Sato, Ito. *Nihon kempō to gendai tennōsei. Shōchō tennōsei-no gen ten to shūhen. Gendai tennōsei. Sōgō tokushū shirūzu*, 1, Nihon hyōronsha, Tōkyō 1977.
- Konfutsiy. *Kniga pesen i gimnow*, tłum. Alexi Shtukin, Folio, Moskwa 2002.
- Simmel, Georg. *Most i drzwi. Wybór esejów*, tłum. M. Łukasiewicz, Oficyna Naukowa, 2006.
- Swale, Alistair D. *The Meiji Restoration. Monarchism, Mass Communication and Conservative Revolution*. Palgrave Macmillan, 2009.
- Szacka, Barbara. *Czas przeszły – pamięć – mit*. Scholar, 2006.
- Szulakiewicz, Marek. „Granice jako problem współczesnej kultury – wprowadzenie”. *Granice i ograniczenia. O doświadczeniu granic i ich przekraczaniu*, red. Marek Szulakiewicz, Wydawnictwo UMK, 2010, s. 7–18.
- The Constitution of the Empire of Japan*, <http://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html> [22.02.2021].
- Tsuge bumi*, <http://www.ndl.go.jp/constitution/etc/j02.html> [24.02.2021].
- Wilhelm, Richard, tłum. *The I Ching or Book of Changes*. Princeton University Press, 1950.
- Yi jīng*, <http://ctext.org/book-of-changes/shuo-gua> [10.01.2021].
- Żyromski, Marek. *Gaetano Mosca. Twórca socjologicznej teorii elity*. Wydawnictwo UAM, 1996.